

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבויעי

פרשת וארא, תש"ע
מספר 844מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מכות מצרים

"עשרה ניסים נעשו לאבותינו במצרים" (אבות ה, ה). מהם הניסים? רבי עובדיה מברטנורא מפרט: "שניצולו מעשר המכות וכולם היו במצרים ולא בישראל". והמדרש הגדול לפרשת וארא מסביר: "מפורש מקצתן בתורה שלא אירעו בישראל ומקצתן אינו מפורש וילמד סתום מן המפורש". מהמכות שבהן נאמר במפורש שהייתה אפליה בין מצרים ובין ישראל נלמד על שאר המכות שבהן אין הכתוב אומר "והפלה" או "והפליתי" או "ושמתי פדות".

כמה דעות יש בין המפרשים בדבר עצמת המכות וגודל הניסים שנעשו לאבותינו במצרים, החל ממכה מקומית וכלה בנס בתוך נס. נפתח בקבוצה האחרונה:

נס בתוך נס

בשמות רבה (פרשה ט) מתואר כיצד התעשרו ישראל במהלך המכות: המצרי וישראל בבית אחד והגיגית מלאה מים ומצרי הולך למלאות הקיתון מתוכה – מוציאה מלאה דם... וכשהיה לוקח מישראל בדמים היה שותה מים. מכאן העשירו ישראל. לפי "משך חכמה" היה נס מיוחד בבית פרעה, "דמכת דם לא היה בבית פרעה... רב המחיר אשר נתן פרעה למשה שגדלוהו תוך ביתו... לכן מימי ביתו לא נהפכו לדם".

במכת הערוב היו נסים מופלאים: "ושמתי פדות – גם זה יהיה אות בתוך אות, כי יכיר הערוב מי הוא מעמי ומעמך, וזה נאמר על מי שהיה במצרים (שבה היו מעורבים בני ישראל עם מצרים)" (ראב"ע ח: יט). רש"י ורמב"ן מפרשים על המתואר בתהלים עח:מה: "יִשְׁלַח בָּהֶם עָרָב וַיֹּאכְלֵם" – שאפילו בארץ מצרים אם ימצאו החיות איש יהודי לא יזיקוהו ויאכלו המצרים, ועל "וּמְקַנְיָהֶם לְרִשְׁפֵיִם" (שם:מח) – "כשהתחיל הברד לירד, המצרי מבריח בהמתו לבית והברד נעשה למולו כמין כותל והמצרי שוחטו ונותנו על כתפו להוליכו לבית והעוף בא ונוטלו הימנו".

ר' שלמה אפרים מלונטשיץ כותב בפירושו "כלי יקר" לפסוק "וּמְלָאוּ בְּתֵיךָ וּבְתֵי כָל-עֲבָדֶיךָ וּבְתֵי כָל-מִצְרַיִם" (י:ו): "כלי ספק שבית המלך יותר פנימי מן בתי כל עבדיו ואיך יכנס הארבה תחילה לפני ולפנים ואח"כ בראש כל חוצות? אלא ודאי שדרך נס נעשה זה".

במדרש תנחומא אומר רבי יהושע בן לוי שבמכת השחין היו שלושה נסים:

נס גדול היה בשחין שאם אדם זורק חץ כלפי מעלה אינו מהלך מאה באמה ומשה זרק פיה כבשן... השמימה עד כסא הכבוד. ועוד נס גדול שהחזיקה מלא ידיו של משה מלא ידו שלו ושל אהרון. ועוד נס נעשה בשחין, אדם מפזר עפר קב אחד... ארבע אמות אבל משה פזרו על כל ארץ מצרים שהייתה ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה... ובמכת הברד "ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד". נס בתוך נס.

מכות נקודתיות

כמה מן המכות היו ממוקדות באזור מסוים ובזמן קצר ולא נעשה בהן נס מיוחד לבני ישראל: לא נעשה היאור דם כי אם לפי שעה ומיד מתו הדגה מחמת הדם, ואחר כך חזר היאור לקדמותו... ולא יכלו המצרים לשתות מימי היאור, לא מפני שהיה דם... אלא משום... "ויבאש היאור" (חזקוני). רק מימי היאור נהפכו לדם, ורק לשעה קלה. איך היה לחרטומים מים להפכם לדם? על פי תרגום יונתן, החרטומים הפכו "מן מיא דגושן לאדמה" (מהמים של גושן לדם). לדברי הרב א' זילבר¹: "שפיר שהיו מים

¹ הרב אריה זילבר, אז ישיר – פירושים וחיידושים על חמישה חומשי תורה, ירושלים תשס"ט, פרשת וארא, עמ' רעח.

לחרטומים להופכם לדם כי אותו חלק מן היאור שהיה בגבולות ארץ מצרים באותה שעה שחלה המכה הוא שנהפך לדם... וממילא כל המים שבנילוס שמדרום למצרים נשארו מים (וזרמו ליאור)."

הרמב"ן מתאר את המכות הראשונות שהיו "מכות עומדות (שאינן טבען להתפשט) איננו פלא שהיו בארץ מצרים ולא בארץ גושן", לא מפני שקרה נס מיוחד אלא תופעה טבעית. ארץ גושן היא חבל ארץ אחר, והמכות היו רק בארץ מצרים, ואין הכרח לעשות ליהודי שלא היה בארץ מצרים נס מיוחד.

"שלא עשה נסים" לאבותינו

ראב"ע מקשה על מדרשי חז"ל המתארים נסים ונפלאות שהיו לאבותינו בכל מכות מצרים ושואל בפירושו לפרק ז: כד: "אם כן למה לא נכתבו אותות אלה בתורה? וכאשר חפרו המצרים חפרו העבריים". לדעתו, האפליה בין ישראל לעברים הייתה רק במקום שהכתוב ציין זאת במפורש, כלומר במכות ערוב, דבר, ברד, חושך ובכורות, "כי אחרי הכתוב נרדוף". בחמש המכות האחרות ניזוקו גם העברים. גם לדעת הרמב"ם "מכת הכינים היו נמצאים אצלם (בבני ישראל)". והרב י' שרים מסביר (פירוש "באר יצחק" על ראב"ע):

וגם בארבה (ניזוקו בני ישראל) אעפ"י שיש בו מיתת רעב שאכלו כל הירק ואינו נשאר עשב בשדה עד שתעלה תבואה בקציר, אינו מעכב לישראל כי הם יוצאים בניסן ולזה לא הפלה בין מצרים ובין ישראל... לזה לא עשה הקב"ה נס לישראל על חינם.

במכות ערוב, דבר וברד הייתה האפליה, לפי הכתוב, בין ארץ גושן לשאר חלקי מצרים. האם הייתה אפליה בין העברים למצרים גם בתוך ארץ מצרים? מדובר בעברים אשר גרו בתוך ארץ מצרים ולא עם אחיהם בגושן, והיו מהם שלא רצו לצאת למצרים, וייתכן גם שלא יראו את דבר ה'. לאלה אין צורך לעשות נסים "לחינם" – נסים שאין נזקקים להם לא בזמן ולא במקום. ואם כן, גם הם ניזוקו במכת הערוב ("שאכלו מזונותיהם" ולא טרפו בני אדם לפי רלב"ג בפירושו על התורה), וכן בדבר ובכרד שהכו את מקניהם.

העצמת הנסים – אות בתוך אות, נס בתוך נס, מתבססת גם על הנאמר בהגדה של פסח "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח". יש להרבות בנסים שעשה הקב"ה לישראל במצרים וכך להאדיר את שמו הגדול. אולם יש שנסים גלויים מביאים לאמונה שתלויה בדבר, "לכפיית הר כגיגית", ולעתים בחלוף הנס יש המסבירים "זה לפעמים קורה", "היה לנו מזל" וכד'. יש להוכיח א"כ שגם בתופעות טבע המוסברות בכלים מדעיים יש התערבות של בורא עולם. גם במכות שבהן האפליה מוסברת בגלל מכות עומדות, בגלל המרחק, או שהייתה זו מכת מדינה, יש בהן נסים נסתרים, והם שמחזקים ומעצימים את אמונתנו שיש השגחה הן לפרט הן לכלל במהלכים היסטוריים.

הסברים מדעיים למכות מצרים כתופעות טבע שכיחות או נדירות ניסו להוכיח שלא הייתה כאן התערבות של כוח עליון. כבר רד"ק האיר עינינו בעניין זה בפסוק "כִּי יִדְעֶתוּ לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְנְהוּ (אברהם) אֶת-בְּנֵי וְאֶת-בְּיָתוֹ אֲחֵרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָגָהּ ה'" (בר' יח: ט):

שמה יאמרו [הבנים] לא ישגיח במעשיכם? יאמר להם ראו מה עשה בסדום ועמורה שהיו רשעים. ואם יאמרו "מקרה הוא" (זאת הייתה תופעת טבע) כמו שאנו רואים מקומות נשקעים מפני הרעש, יאמר להם והנה הוא (הקב"ה) אמר אלי קודם שישחיתם, שישחית סדום ועמורה בעבור מעשיהם הרעים. גם כשמדובר בתופעת טבע, אין היא באה במקרה אלא מתרחשת בזמן שהקב"ה השולט בטבע מחליט להביאה.

שמואל לובושיץ

רמת גן

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב:

sub parasha-I firstname lastname כאשר first-name ו- last-name הינם

השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.